

Termíny a odpovídající pojmy z oboru, které je třeba si osvojit - jak pro zkoušku samu, tak pro pozdější studium historické mluvnice, dialektologie apod.

Termínů je poměrně mnoho, ale s tím nic neuděláme. Pokud to bylo možné, jsou termíny řazeny ve věcných souvislostech, tj. přiřazeny k jednotlivým "otázkám", které si jako samostatnou přípravu na zkoušku zpracováváte. Termíny jsou uváděny hlavně v mezinárodní podobě, slovenské znění jen někdy. České termíny se objeví velmi ojediněle - až na výjimky je z nižších typů školy neznáte, takže by studentům s maturitou v českých školách příliš nepomohly. Naopak mezinárodní termíny jsou vstupem i do terminologie užívané při popisu jiných jazyků.

Vzhledem k tomu, že jednotlivé "otázky" obsahově souvisí, najdete občas termíny na dvou různých místech. Zdá se mi to přehlednější než stále vnitřně odkazovat.

Dále je třeba ke zkoušce umět foneticky popsat hlásky v textu, tj. určit jejich typ a artikulační i akustické charakteristiky.

Co je nutno u hlásek určit - minimální výběr faktů**Konsonant**

1. Označit, jde o konsonant, a v tom rámci i jeho typ: vlastní/šumový/pravý konsonant - sonora - aproximanta.
2. Zařadit konsonant podle způsobu a místa artikulace, ev. podle artikulujícího orgánu; v některých lingvistikách se místo způsobu artikulace užívá paralelní terminologie auditivní.
3. Zachytit doplňkové rysy artikulace se zaměřením na ty, které jsou v jazyce relevantní: neznělost/znělost, orálnost/nazálnost. Úplné fonetické popisy (v rámci speciálních studií) registrují i vlastnosti irelevantní.

Vokál

1. Označit, že jde o vokál, nikoli např. o aproximantu.
2. Zařadit hlásku podle horizontálního a vertikálního posunu jazyka.
3. Zachytit doplňkové rysy artikulace se zaměřením na ty, které jsou v jazyce relevantní: nelabializovanost/labializovanost, kvantitu krátkou/dlouhou.
4. Není nutno uvádět egresivnost ani znělost vokálů, protože tyto vlastnosti jsou pro nám běžné jazyky samozřejmostí.
5. U složitějších vokalických zvuků - **diftongů**, ev. ještě složitějších kombinací
a) poznat diftong, b) nalézt jeho složky, c) určit jeho typ (stoupavý - klesavý).

Klasifikace hlásek z **hlediska akustického**, která vychází z experimentálně zjištěných vlastností, se užívá ve speciálních fonetických pracích, opírá se však o ni často také fonologie. Pro základní poučení o jazyku ji není nutno ovládat. Je ale trapné, když o její existenci filolog vůbec nic neví.

Řeč mluvená a řeč psaná, zvukový signál a jeho písemná prezentace. Základní typy písemného záznamu, pravopis.

graféma

písanie - princíp ideografický - princíp fonografický (sylobografické písanie = slabičné; hláskové písanie)

adaptácia písma: primitívne písanie - digram (dvojčlenný grafický znak, digraf, česky "spřežka") - diakritické znaky; rozdielna platnosť grafém v jazycích

pravopisné princípy: fonologický ("fonetický") - morfológický - historický - etymologický

ortografia: lexikálna - morfológická - syntaktická motivácie

transliterácia

transkripcia; systém alfabetický a analfabetický; syntetický - analytický; zásady IPA a jejích modifikácia pre slovenčinu - (Kráľ - Sabol, s. 87n.)

Výklad pojmu „ortoepie“ a „ortofonie“. Kodifikácia slovenskej spisovnej výslovnosti (kodifikační materiály, zdroje, kde sa o spisovnej výslovnosti slovenštiny poučiť).

ortoepia; ortoepia a ortofonia

ortoepická norma, ortoepická kodifikácia

formulácia kodifikácie výslovnosti ako

pramene slovenskej ortoepie, výslovnostné štýly (vysoký - stredný - nízky), "slabá miesta"

ortoepickej kodifikácie súčasnej slovenčiny

kodifikačná príručka; čo v nej nájdeme?

špecifiká výslovnosti cudzích slov v slovenčině

Fonetika a fonologie – náplň disciplín, rozdiely v jejích prístupe ke zvuku reči

fonetické vedy: fonetika, fonologie, rečové technológie

nezobecný signál zvuku reči - fyziológia (fyziologické základy atrikulácie, slyšenia, percepce); akustický signál a jeho fyzikálny rozbor = experimentálna fonetika

1. *rovina zobecnenia* - fonetika v rámci filológie = zobecnenie na roviny hlások a prozódie jazyka (tradičný prístup: artikulačný - akustický - auditívny); fonetika obecná - špeciálna - aplikovaná

2. *rovina zobecnění* - fonológia = zobecnenie na roviny zvukov schopných rozlíšiť význam (segmentálne fonémy, suprasegmentálne fonémy); fonéma

proces slyšenia a porozumenia reči vzhľadom na rozlíšenie fonetiky a fonológie

Fonéma, metódy určenia foném. Hláska : fonéma.

fonéma

- identifikácia fonémy a fonologicky relevantných zložiek zvuku reči

- metóda minimálnych dvojíc, komutačné testy

fonéma a jej realizácia - alofóna; alofóna základná - alofóna pozičná (obligatórna a fakultatívna); ostatné varianty v realizácii foném (štýlové, regionálne, individuálne a j.)

- inventár foném súčasnej slovenčiny

- fonéma centrálna X periférna

- fonéma segmentálna x suprasegmentálna

- rys fonologicky relevantný X rys f. irelevantný

Vzťahy medzi fonémami, korelácia; korelácie v súčasnej slovenčine

fonologická opozícia - vzťahy foném v opozícii

- spoločný porovnávací základ prvkov opozície: jednodimenzionálny - viacdimeznionálny
- typ rozdielov členov opozície: privatívny - graduálny - ekvipolentný; vzťah disjunktný
- daná opozícia v systéme: proporčná - izolovaná
- protiklad stály X protiklad neutralizovateľný
- korelácia ako špeciálny typ vzťahov foném
- príznakový X nepríznakový člen fonologickej opozície
- korelácie v súčasnej slovenčine (vymedzenie na základe akustiky či na základe artikulácie?)

- vokály - opozícia kvantity, opozícia jednoduchého vokálu a diftongu
- konsonanty - opozícia sonórnosti/znelosti, nazálnosti/nosovosti,

palatalizovanosti/mäkkosti; opozícia kvantity ?

(pozri aj vokály, konsonanty)

fonologická alternácia; morfonéma

Segmentálne fonémy slovenčiny. Fonémy centrálna a periférna. Fonéma a jej realizácia (alofóna).

- príslušné termíny viz výše u "otázky" Fonéma ... ; výše nás zaujímaly obecné princípy, zde spíše jejich konkretizace ve slovenštině, tj. to, které fonémy jsou centrální a které periferní (v konsonantismu i vokalismu) a jaké jsou důsledky jejich perifernosti....

Artikulácia. Artikulačné ústroje a ich fungovanie

artikulácia - komplexnosť artikulačnej činnosti

- ústroj respiračný, dýchanie pri reči
- ústroj fonačný; fonace
- funkce hlasu při reči

ústroj(e) artikulačné (mluvní orgány)

- artikulačné dutiny
  - hrdlová - faryngálna/laryngálna
  - nazálna (nosní)
  - orálna (ústní)
(ev. i labiálna (perná))
- artikulačné ústroje
  - artikulačné ústroje aktívne a pasívne
  - a. jazykom: apikálna, dorzálna, kakuminálna, retroflexná
- artikulácia základná (miesto a spôsob artikulácia) a doplnujúca
- artikulačné črty relevantné a irelevantné
- koartikulácia; trazienty

Artikulační rozdíl mezi konsonanty a vokály; hlásky přechodné

- rozdělení hlásek podle artikulace: vokála - konsonanta (v tom typu - aproximanta - likvida - nazála - vlastní konsonant)
- artikulačná podstata spoluhlások a samohlások
- fázy artikulácie spoluhlások: intenzia - tenzia - detenzia; exkurzia - rekurzia

Artikulace vokálů. Třídění vokálů z artikulačního hlediska. Inventář vokalických fonémů ve slovenštině, rozdíl proti češtině.

vokála (samohláska)

- krátká a dlouhá
- neutrálná
- v. předná (anteriorná, palatální), středná (cetrálna) a zadná (velárná, posteriorná)
- v. vysoká, prostředná, nízká
- labializovaná a nelabializovaná
- schéma rozdelenia - vokalický trojúhelník
- špecifiká vybraných slovenských vokál

Diftong jako specifický typ vokalické hlásky. Diftongy slovenštiny, jejich odlišnost od českých

vokál jednoduchý (monoftong) X diftong x triftong

diftong - stúpavý X klesavý

- pohybový X polohový

diftongizácia X monoftongizácia

Artikulácia konsonant. Klasifikácia konsonant z artikulačného hľadiska - podľa miesta a spôsobu artikulácia, podľa znelosti. Inventár konsonantických foném ve slovenčine, rozdiely od češtiny

- konsonanta (spoluhláska)
- orálna X nazálna
- šumová, vlastná X sonora (nazála a likvida) a aproximanta
- sonantní X nesonantní (= znelá X neznelá)
- typy podľa spôsobu artikulácie: okluzíva X semiokluzíva X konstriktíva (centrálna x laterálna; vibranta) X aproximanta
- typy podľa miesta artikulácie: labiála (bilabiála, labiodentála) - dentála - alveolára (prealveolára, postalveolára) - palatála (prepalatála, postpalatála) - velára (prevelára - postvelára) - laryngála
- typy podľa aktívneho artikulačného orgánu: - labiála - lingvála - uvulára - glotála
- konsonant jednoduchý X gemináta
- kombinovatelnost konsonant; tranzienty
- špecifiká vybraných slovenských konsonant

Akustická stavba řeči, jej auditívne hodnotenie; akustický rozdiel medzi konsonantami a vokálami

akustické vlastnosti hlásek

- konsonantnosť X nekonsonantnosť
- vokálnost X nevokálnost

- kvantita vokál a konsonant
- nazálnosť X nenazálnosť
- sonorita X nesonorita
- formantová stavba vokálov a niektorých konsonantů
  - formant hrdelný, nosný, ústny; svrchné formanty
  - formant: F0, F1, F2...
- intenzita hlások
- výška hlasová, výška vokálov a konsonantů
  - vokála a konsonanta: akustický rozdiel
  - typy hlások z akustického hľadiska: vokála - konsonanta (v nich: glida - sonóra (likvida a nazála) - šumová konsonanta
- typy samohlások z auditívneho pohľadu (auditívne "vysoká" X "nízka" samohláska)
- kvantita samohlások a jej fonologická relevantnosť
- typy spoluhlások z auditívneho pohľadu: explozívna X afrikáta X frikatíva X glajda - hláska kľzáva; sibilanta, asibiláta

Základné segmenty zvukovej podoby jazyka

- hláska, fóna, sylaba, prízvukový takt, promluvovalý úsek
- stavba sylaby
  - onset (praetura) - nukleus - koda; interlud (ich vyjadrovanie v slovenčine)
- slabikotvornosť
  - kombinovateľnosť foném v slabike
  - hranice slabiky; tranzient
- spojenie hlások: heterosylabické X tautosylabické
  - hiát
    - hiátová hláska
- prízvukový takt: zostupný, vzestupný a obšupný
  - takt a slovo
  - klitikon: enklitikon, proklitikon
- junktura (juncture, disjunktura - hraničný signál): terminálny - vonjšý - vnútorný;
  - vyjadrovanie junktur (hraníc v ýpovedí, hraníc slov...)

Prostredky modulácie reči

- výška/melódia, sila/dynamika, temporytmus, barva/timbre hlasu (ich artikulačná podstata, spoločné fungovanie)
- pauza
- akcent (prízvuk)
  - dynamický a tonický (kvalitatívny, kvantitatívny)
  - hlavný a vedľajší
  - stály, voľný, pohyblivý
  - taktový (slovný) a vetný
- intonácia
  - antikadencia, kadencia, semikadencia

Suprasegmentálne fonémy slovenčiny

- podstata suprasegmentálnej fonémy (rozdiel od segmentálnej)
- funkcia intonácie
- intonéma; melodéma

Zmeny slabičného zloženia súvislej reči (vybrané typy)

synkopa
 apokopa
 haplológia
 kontrakcia
 synereze

Zmeny realizácií hlások

- koartikulácia
  - zmena analogická X artikulačná
  - zmena distantná X kontaktná; sandhi
    - obligatórna X fakultatívna X sporadická; lidová etymológia
    - paradigmatická X syntagmatická
  - asimilácia: asimilácia v užšom zmysle X akomodácia
  - asimilácia anticipačná (regresívna) X perseveračná (progresívna)
  - asimilácia artikulačná: miesta, spôsobu artikulácie
    - znelostná (+ jej pravidlá v slovenčine)
- (disimilácia, metatéza,
 aferéza
 epentéza; anaptyxe
 proteze